

Az ukrán bankrendszer evolúciója és felépítése*

Kicsák Gergely – Ligeti Imre – Sulyok András

Az ukrán bankrendszer elmúlt másfél évtizedét a klasszikus fellendülési-visszaesési ciklussal lehet jellemezni. A 2008-as válság bekövetkeztéig, a később fenntarthatatlannak bizonyult növekedés csúcspontjáig a szektor GDP-arányos mérlegfőösszege a 2000-es évek eleji 30 százalékról 100 százalék fölé emelkedett, amit elsősorban a rendkívül dinamikus hitelkiáramlás hajtott. A válság hatására drasztikusan visszaeső jövedelmezőség, valamint a kedvezőtlen makrogazdasági kilátások következtében az állami bankmentések mellett megindult a külföldi tulajdonú bankok ukrán kitétségének leépítése, ami az aktuális krízis hatására felgyorsult. A sokszereplős és alacsony koncentrálttsággal leírható szektor válságot követő konszolidációja még mindig várat magára, amit a részben devizában denominált, rendkívül magas nemteljesítő hitelállománnyal rendelkező portfóliók lassú értékesítése is nehezít. A bankrendszer jelenlegi tulajdonosi struktúráját – a külföldi szereplők válságot megelőző intenzív térnyerését, majd a 2008-at követő mérlegösszehúzóását követően – a hazai kereskedelmi bankok dominanciája jellemzi.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G01, G21, N24

Kulcsszavak: bankrendszer, Ukrajna

1. Az ukrán bankrendszer történeti áttekintése 1991-től napjainkig

Az ukrán bankrendszer kiépülése az ország függetlenné válásával párhuzamosan 1991-ben indult meg. Az 1991 márciusában megalkotott bankszektoralapjaitól kapcsolatos jogszabály alapján az egykori szovjet központi bank tagjaként működő szervezetből létrehozták az Ukrán Nemzeti Bankot, ami innentől kezdve az újonnan elindított kétszintű bankrendszer keretein belül a monetáris politikáért felelős központi bankként működött tovább. A központi bank 1992-re minden korábbi kereskedelmi banki tevékenységgel felhagyott, és emellett sorra ruházták fel különböző felügyeleti jogkörökkel. A lassan formálódó jogi környezetben, a helyenként tisztázatlan kormányzati hatáskörök, illetve általában véve a kétszintű bankrendszer működtetéséhez szükséges szakértelem hiányának a következtében az átmenet éveiben

* Jelen cikk a szerző nézeteit tartalmazza, és nem feltétlenül tükrözi a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

Kicsák Gergely a Magyar Nemzeti Bank junior elemzője. E-mail: kicsakg@mnbb.hu.

Ligeti Imre a Magyar Nemzeti Bank közgazdasági elemzője. E-mail: ligetii@mnbb.hu.

Sulyok András a Magyar Nemzeti Bank közgazdasági elemzője. E-mail: sulyoka@mnbb.hu.

a klasszikus értelemben vett központi banki szerepet nem tudta még betölteni az Ukrán Nemzeti Bank (*Sochan 1996*).

A 1990-es évek elején a kereskedelmi banki tevékenységet teljes mértékben öt állami bank dominálta. Az öt szereplő az egyes szektorok mentén határozta meg a profilját, így a Bank Ukraina a mezőgazdasági szektorért, a Prominvest az ipari szektorért, az Ukrsotsbank a szociális programokért és az önkormányzatokért, az Ukreximbank a külkereskedelmi ügyletekért, az Oschadny Bank a lakossági megtakarításokért felelt. Az öt állami bankból kettő volt hivatalosan állami kézben (Ukreximbank és Oschadny Bank), a maradék három kvázi állami bank tulajdonosai állami vállalatok voltak. Ezeknek az intézményeknek a szerepe lényegében a kormányzati programok finanszírozása volt, emellett ugyanakkor fokozatosan megkezdték kiépíteni a kereskedelmi banki jellegű üzletágakat is (*Sochan 1996*).

A ténylegesen privát kereskedelmi bankok a banki aktivitás kis szeletét adták csupán, ugyanakkor számosságuk igen nagy volt, 1994 végén közel 220 magánbank működött. Ezeket legtöbbször az állami vállalatok hozták létre saját tevékenységük finanszírozására, és általában el lehetett mondani, hogy a működési filozófiájuk a nyugat-európai banki tevékenység 18. századi időszakát idézték. A lazán szabályozott környezetben a magas profit érdekében a legkülönbözőbb, magas kockázatú ügyleteket is megkötötték, jellemzően igen magas margin mellett, ami részben elensúlyozta a bedőlt hiteleiken elszenvedett veszteségeiket. Az átmenet évei után ugyanakkor 1994 végére a bankszektor lényegében a nyugati normák mentén funkcionált (*Sochan 1996*).

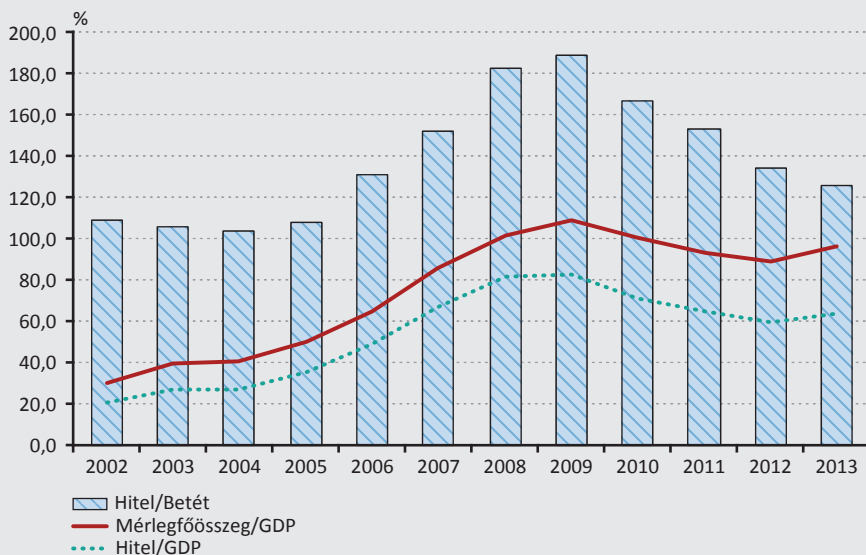
Az ukrán bankrendszer az elmúlt évtizedben egy fellendülési-visszaesési („boom-and-bust”) cikluson ment keresztül. Igen jelentősnek mondható a párhuzam a magyar pénzügyi piacon végbement folyamatokkal, azonban számos tényező hozzájárult ahhoz, hogy a magyarnál jóval súlyosabb válság alakuljon ki Ukrajnában a 2008. őszi események hatására.

Az ukrán bankszektor növekedése igazán 2004 után indult be, miután kiheverte az 1998-as orosz válság hatásait (2003-ban még 24 bank állt felszámolás alatt). A 2000-es évek elején az ukrán bankszektor helyzetét tovább nehezítette, hogy a 2001-es amerikai terrortámadás után Ukrajna felkerült a pénzmosási és terrorfinanszírozási tekintetben nem együttműködő államokat felsoroló listára, amelyről csak 2004-ben törölték.

A bankszektor 2004 után dinamikus növekedésen esett át (*1. ábra*), összesített mérlegfőösszege 2004 és 2008 között majdnem hétszeresére növekedett, ami az inflációt leszámítva is közel négyszeres reálnövekedésnek felel meg. A bankszektor közvetlenül a válság előtt óriási méreteket öltött, a teljes mérlegfőösszeg GDP-hez viszonyított aránya 100 százalék felett is járt 2008-2010-ben.

1. ábra

A bankrendszer mélysége és a hitel/betét arány Ukrajnában, 2002–2013 (%)

Forrás: National Bank of Ukraine

A mérlegfőösszeg növekedéséért elsősorban a rendkívül magas hitelkiáramlás volt felelős, amely több szempontból egészségtelennek és fenntarthatatlannak bizonyult:

- A hitelállomány elszakadt a betétállomány növekedésétől, amelyet az 1. ábrán a hitel/betét mutató alakulása szemléltet.
- A hitelállomány növekedése a háztartási szektorban volt a legjelentősebb, amelynek hitelállománya (főként fogyasztási és jelzáloghitelek) a 2004 és 2008 közötti időszakban átlagosan évente megkétszereződött.
- A GDP felfújódását is a hitelezés hajtotta, amely gyors eszközár- és bérnövekedéshez, valamint magas és instabil inflációhoz vezetett.
- Az új hitelek jelentős része külföldi devizában volt denominálva, amelynek csak kis része volt fedezett. A devizahitelek iránti keresletet a kamatkülönbözet mellett a rögzített árfolyam fűtötte.

A bankszektor rendkívül sebezhető állapotba került a felívelő szakaszban, ugyanis a bankok a hitelezést olcsó külföldi, rendszerint rövid lejáratú forrásokból finanszírozták. A 2008. őszi Lehman Brothers csőd után nem sokkal az ország súlyos válságba került, amikor nem sikerült megújítani a külső finanszírozást, és a növekedési lufi kipukkadt. Ukrajna kockázati felára jelentősen megemelkedett, és az ország nehéz helyzetére válaszul 2008 októberében megállapodást kötöttek az IMF-fel, ami nagyban hozzájárult az ország iránti bizalom megerősítéséhez, azonban egyben

fájdalmas, súlyos társadalmi költségű intézkedések bevezetéséhez vezetett. A feltételek közül kiemelendő a korábban kvázi rögzített árfolyam rugalmassá tétele, aminek következtében gyors gyengülésen esett át a helyi deviza. Ez megnehezítette az egyébként sem jó anyagi helyzetben lévő háztartások devizában denominált hiteleinek törlesztését, ami magas nemteljesítési arányhoz és banki veszteségekhez vezetett. A likviditási nehézségek kezelésére a jegybank rendkívüli likviditási hitelt nyújtott és állandó refinanszírozási rendszert működtetett. A bankroham elkerülése érdekében a betéteket befagyasztották, és megháromszorozták a biztosított betétek állományának felső korlátját. A banki veszteségek és a fertőzősi hatások elkerülése érdekében az állam kénytelen volt több bankot is feltőkésíteni.

A gazdaság 2010 után újra növekedésnek indult, azonban a hitelezés összeomlása után („credit crunch”) a hitelezés nem tudott erőre kapni (ez főleg a háztartási szektorra igaz), és folyamatos a bankrendszer mérlegleépítése. Az árfolyam gyengülése és a betétek kivonása tovább gyengítette az ukrán bankrendszert. Az ukrán gazdaság a 2013 végi –2014 eleji események hatására újra recesszióba kerülhet, az állam finanszírozási gondokkal küzd. Az ország helyzetét tovább nehezíti a krími terület orosz annektálása és a keleti országrészben zajló katonai összecsapások, amelyek tovább fokozzák az ország helyzetével kapcsolatos bizonytalanságot.

2. Az utóbbi évek bankválságai Ukrajnában

2.1. A 2008-as pénzügyi válság hatásai Ukrajnában

Az ukrán bankrendszert rendkívül negatívan érintette a 2008 szeptemberében kibontakozó pénzügyi és globális válság. A hivatalos jegybanki statisztikák szerint 2009 első negyedében a nemteljesítő hitelek aránya meredeken emelkedni kezdett, és 3,9 százalékról 6 százalék fölé emelkedett, a bankszektor sajáttőke-arányos vesztesége pedig az 5 százalékot is meghaladta, és még tovább romló tendenciát mutatott.

A bankszektor egészének stabilitása került veszélybe nyár elejére, ezért a fertőzősi hatások megakadályozása érdekében az ukrán kormányzat 2009. június 10-én úgy döntött, hogy három súlyos állapotban lévő közepes méretű ukrán bankot (Ukrhazbank, Rodovidbank és Bank Kyiv) államosít. A három megsegített bank az ország leginstabilabb pénzügyi intézményei között volt számon tartva, ugyanis mindhárom bank jelentős kitétségekkel rendelkezett az energia- és ipari szektor hitelezésében, valamint az ingatlanbefektetési finanszírozásban, amely ágazatokat a legrosszabbul érintette a válság. A bankok megmentésére azért is szükség volt, mert a 2008. novemberi IMF-hitelszerződés feltételei közt a bankszektor stabilitása is szerepelt, így az intézkedés nélkül nem kaphatott volna újabb IMF-forrásokat az ország (*Nagpal 2009*).

A kormány döntése értelmében az állam 1,25 milliárd dollár összeggel megegyező adófizetői forrást juttatott tőkeként a bankokba, amely igen jelentős összegnek

bizonyult az egyébként is fizetési nehézségekkel küzdő ukrán államháztartásnak (a bejelentést megelőző héten az orosz földgáz 640 millió dolláros ellenértékét is nehezen fizették ki). Az állam a tőkeinjekcióval közel 100 százalékos részesedést szerzett a Rodovidbankban és a Bank Kyivben, valamint 81 százalékot az Ukrhaz-bankban (MFU 2009).

Az eredeti tervek szerint a bankok működésének és fizetőképességének helyreállítása után az állam minél hamarabb eladta volna részesedését a három bankban, de a bankok megfelelő működéséhez további, milliárd dollár nagyságrendű állami tőkeemelés kellett volna végrehajtania. Az államosított bankok portfólióinak kitisztítása és könnyebb értékesíthetősége érdekében 2011-ben felmerült egy „rossz bank” felállításának lehetősége. A tervek szerint az egyik legrosszabb portfólióval rendelkező intézmény, a Rodovid Bank venné át rossz bankként a másik két banktól a nemteljesítő eszközöket, miközben a jó eszközök a két banknál maradnának. A Rodovid Bank működési engedélyét limitálnák, betéteket nem gyűjthetne, és további hiteleket sem nyújthatna, a meglévő lakossági betétállományt pedig az egyik legnagyobb ukrán bank, az állami kézben lévő Oschadbank venné át (Kirchner et al. 2011). A tervet a jegybank 2012-ben is támogatta, de lényegi előrelépésről nincs információnk.

2.2. A 2013–2014-es újabb válsághelyzet

A 2013–14-es belpolitikai krízis nyomán újabb bankválság alakult ki Ukrajnában. A Viktor Janukovics államfő nevével fémjelzett ukrán kormányzat 2013 novemberében nem írta alá az európai uniós társulási egyezményt. Az ezt követő ellenzéki tüntetések miatt instabillá vált belpolitikai helyzetben az államháztartás finanszírozási problémáit a decemberben bejelentett 15 milliárd dolláros, Moszkva által rendelkezésre bocsátott finanszírozási forrás hivatott kezelni. A 3 milliárd dolláros első részletet Oroszország még folyósította, de időközben a tüntetések hatására megváltozott az ukrán politikai légkör. Az oroszbarát Janukovics-kormány megdöntése után az ügyvivő kormány az IMF-hez fordult pénzügyi segítségért és márciusban megállapodtak egy 14–18 milliárd dolláros készletlételi hitelről. Az EU-IMF-hez való közeledést látva és a bizonytalan belpolitikai helyzetet kihasználva Oroszország – katonai erőket felvonultatva – kiterjesztette befolyását a Krímben, és ezt egy sikeres népszavazással legitímálta is. A Krím-félsziget a kiválást követően csatlakozott Oroszországhoz.

Az ezt követően kialakuló kelet-ukrajnai, folyamatos fegyveres konfliktus 2014 második negyedében már látható mértékű káros reálgazdasági hatásokat okozott Ukrajna számára, amely az ipari termelést és az Oroszországtól erőteljesen függő energiaellátást is súlyosan érintette. A harcok költségei komoly fiskális terhet jelentenek Ukrajnának, így a kormányzat július legvégén hadiadó bevezetése mellett döntött. Eközben a civil áldozatokat is látva (ismeretlen harci erők Kelet-Ukrajna felett lelőttek egy utasszállító repülőt) az EU és az Egyesült Államok gazdasági és

pénzügyi szankciókat vezettek be Oroszországgal szemben, amelyre az orosz féltől ellenintézkedések formájában érkezett válasz. Oroszország hivatalosan nem ismerte el, hogy a szankciókra adott válasz része lenne, de a gázzállítások Kelet-Európában a megszokotthoz képest akadoztak. A szankciók és az orosz reakció komolyan fenyegette nemcsak Ukrajna, hanem az egész EU gazdasági növekedését. 2014. szeptember elején életbe lépett az orosz-ukrán tűzszünet, amely ideje alatt azonban további fegyveres harcok folytak, majd rövidesen már a korábbi intenzitással folytatódott a konfliktus.

A krízis mindkét országot kedvezőtlenül érintette. Ukrajnát leminősítette a Fitch, Oroszországban pedig a rubel a háború hírére rekordszintre gyengült, és az állampapír-piaci hozamok olyan magasra szöktek, hogy Oroszország szüneteltetni kényszerült kötvénykibocsátásait. Ukrajna problémáit mutatta az is, hogy a Gazprom az ukrán gázzállítás zavartalan folytatásának feltételeként az 5,3 milliárd dolláros tartozás kifizetését szabta.

A helyzet kezelésére néhány többé-kevésbé kedvező lépés is utalt. Ukrajna és az EU közeledésének részeként szabadkereskedelmi megállapodás született a két fél között, azonban a szerződés hatálybalépését 2015-ig elhalasztották. Másrészt a Világbank a tavasszal felajánlott 17 milliárd dolláros segélycsomag második részét, 1,4 milliárd dollárt folyósított szeptember második felében. Ezenfelül az ukrán és az orosz elnök személyesen tárgyalt a konfliktus feloldásáról, de a kelet-ukrán területeken tovább folytatódta a fegyveres atrocitások. Ez és a szakadár területek további közeledése Oroszországhoz az országkockázat romlásán keresztül növelte a devizahitelek és az állam adósságának finanszírozási terheit.

A belpolitikai helyzet több, fontos, negatív következménnyel járt a bankrendszer egészére nézve. A korábban kezdődött negatív trendek erősödtek: a nyugati bankok kivonulása felgyorsult, a hazai bankok és külföldi bankok leányai krími érdekeltségüket jelentős veszteségek árán számolták fel, míg Kelet-Ukrajnában a folyamatos jelenlét okoz egyelőre ismeretlen méretű károkat. Végül az országkockázati megítélés romlásán keresztül a hazai fizetőeszköz is gyengült. A hrvnyva árfolyamának stabilizálását a jegybank több beavatkozással és intézkedéssel is megpróbálta elérni, azonban a volatilitás mérséklődésére csak a konfliktus rendezése esetén lehetett számítani.

A nyugati bankok tulajdoni aránya az ukrán bankrendszer mérlegfőösszegére vetítve 2008 óta folyamatosan csökkent, és 2013 végére 16 százalékra mérséklődött. A trendet gyorsította az utóbbi időben Kelet-Ukrajnában és a Krímben növekvő feszültség, ahonnan az ukrán bankok kivonulása is megkezdődött. A krími portfólióleépítés kapcsán a bankok felemás helyzettel álltak szemben, amely nagy veszteségeket okozott számukra. Amellett, hogy a betéteseket kifizették, a hitelek visszafizetésére nem számíthattak, így kénytelenek voltak ezen követeléseiket alacsony áron

értékesíteni, vagy teljes egészében leírni. A kelet-ukrajnai helyzet nyomán azonban a bankok gyors kivonulása nem lett volna racionális, mert a portfólió értékesítése csak jelentős veszteségek árán volt lehetséges, ezért a bankok inkább vállalták a lassan növekvő nemfizetési ráták nyomán jelentkező veszteségeket.

Ukrajnában a jegybank elsődleges célja a hazai fizetőeszköz stabilitásának fenntartása, így ennek megfelelően a jegybank folyamatosan jelen volt a devizapiacokon, hogy a rögzített árfolyamrendszert fenntartsa. A belpolitikai krízis hatása miatt szükséges intervenciók nyomán ugyanakkor a devizatartalék szintje jelentős mértékben lecsökkent, így 2014. február 26-án az árfolyam leértékelődését a jegybank már nem volt képes további jelentős veszteségek nélkül, nyíltpiaci műveletekkel megállítani. Ezután intenzív leértékelődés vette kezdetét, mely során a hrvnya több mint 25 százalékot gyengülve tudott stabilizálódni. A jelentős árfolyamgyengülésnek több negatív hatása is volt az ukrán bankrendszerre: a nemteljesítő hitelek arányának növekedése, a tőkehelyzet romlása, devizalikviditási és finanszírozási problémák.

Az intervenciókat követően a jegybank által bevezetett tőkekontroll is az árfolyam leértékelődését hivatott megakadályozni. A szabályozás megtiltotta a meghatározott célokra történő devizavásárlást, a bankok által az ügyfelek számára vásárolt valuta és deviza mennyiségét maximalizálta, és a vállalkozások devizavásárlásainak teljesítésére 6 napos késedelmet vezetett be. A korlátozások célja a bankok likviditásának fenntartása azáltal, hogy rövid ideig használhatják az ügyfelek pénzét.

Azért lehetett szükség minderre, mert a bankbetétek állománya folyamatosan csökkent, így a bankrendszer likviditása veszélybe került. A likviditási problémák kezelésére a jegybank likviditásnyújtással készült, ugyanakkor a hosszú távon felmerülő tőkeproblémák megoldására megfelelő források híján sem a jegybank, sem az állam nem volt képes. Az átmeneti tőkekontrollt bevezető és a devizakifizetéseket korlátozó jegybanki intézkedések nem bizonyultak sikeresnek, ezért a jegybank drasztikus, 300–300 bázispontos kamatemelést hajtott végre az árfolyam stabilizálása érdekében 2014 áprilisában és júliusában. Szeptember legelején pedig az ukrán jegybank betiltotta a bankkártyás valutafelvételt, és a készpénzes tranzakciók során is csak a hazai fizetőeszköz volt használható.

A gyengülő árfolyam negatívan érintette a bankrendszer mérlegfőösszegén belül magas arányt mutató devizahiteleket. Az árfolyamgyengülés és a politikai instabilitás a bankrendszerbe vetett bizalmat is gyengítette, ami így a betétek kivonásának megindulását okozta. Emellett a bankok szektorszintű tőkehelyzete a legutóbbi statisztikák alapján erősnek mondható, azonban gyorsan romlásnak indulhat a nemteljesítő hitelek növekedése következtében képzendő céltartalékok és értékvesztések miatt. A problémákat az egyes intézkedések hosszabb-rövidebb ideig enyhítik ugyan, de a végleges megoldást a konfliktus rendezése jelentené.

Az OTP Bank helyzete Ukrajnában a 2013-14-es válság következtében

A legnagyobb hazai bank, az OTP is nehézségekkel küzd az ukrajnai válság és háborús konfliktus okozta bizonytalan helyzet következtében. A konszolidált szinten kb. 10 ezer milliárd forint mérlegfőösszegű OTP kb. 500 milliárd forintnak megfelelő kitettséggel rendelkezik Ukrajnában. Az OTP-csoport várhatóan idén veszteséges lesz, amelyhez a hazai devizahiteles csomagon túl az ukrajnai leányvállalat veszteségei is hozzájárulnak. A veszteségekért a hrivnya jelentős leértékelődése, Ukrajna hitelbesorolása és a hitelfortfólió rohamos ütemű romlása tehető felelőssé (2014. második negyedév végére közel 42 százalékot ért el a nemteljesítő hitelek aránya). Ukrajnában a teljes goodwill-t leírta a bank, de a kivonulás piaci információk alapján nem áll szándékában (OTP 2014).

A Krím bizonytalan helyzete miatt az OTP 2014 második negyedévében beszüntette működését a régióban, és bezárta 8 fiókját, a kvázi háborús övezetnek tekinthető Donyeck és Luganszk térségben pedig augusztus elejéig 1 fiók bezárásán túl 13 tevékenységét függesztették fel ideiglenesen a régió 40 fiókjából, újabb lakossági és vállalati hiteleket nem folyósítanak (OTP 2014). A bank elnök-vezérigazgatója szeptemberben adott interjújában elárulta, hogy Kelet-Ukrajnában több fiókot kiraboltak, nehézségekbe ütközik az ügyfelek elérése és összességében az üzletmenet folytatása (HVG 2014).

Az OTP az ország többi részén is visszafogta hitelezését és szigorította hitelezési feltételeit, inkább az óvatosság jellemzi a bankcsoport tevékenységét Ukrajnában. A bank betétállománya azonban az első negyedéves 8 százalékos visszaesést követően hasonló mértékű növekedést volt képes elérni, ami elsősorban a lakossági üzletágnak köszönhető. A veszteségek ellenére az ukrán leánybank tőke megfelelése magabiztos szinten tudott maradni, 2014. június végén 14,1 százalék volt (OTP 2014).

3. Az ukrán bankrendszer szerkezete

Az ukrán bankrendszer aktuális piacszerkezetének alapvető vonásai az elmúlt 15 év alatt nem sokat változtak, a piac továbbra is rendkívül széttörözött, az aktív bankok száma meglehetősen magas (2013-ban 180 bank működött az országban), és a koncentráció abszolút értelemben és a benchmark-országokéhoz képest is alacsony. A 10 legnagyobb szereplő eszközarányosan a teljes piac közel 50 százalékát teszi ki, ez az arány a kelet-európai országokban jellemzően 80 és 90 százalék között alakul (a legnagyobb bankszektori szereplőket az 1. táblázat tartalmazza), és bár az ukrán piac befektetési vonzereje a 2008-as válságot követően folyamatosan csökkent, a szektor konszolidációja továbbra is várat magára. Ennek okai, hogy a bankalapítás feltételei meglehetősen enyhék, ugyanakkor a felvásárlást és az összeolvadást körülményes jogi procedúrák nehezítik. Az előbbi következménye az, hogy nagy számban működnek kevésbé transzparens, illetve alultőkésített bankok az ország-

ban, az utóbbié pedig az, hogy a szereplők nagy számához mérten relatíve kevés tranzakció volt az elmúlt években, igaz, az aktuális ukrán krízis eszkalációjával ez a folyamat felerősödött (Raiffeisen Research 2013a).

1. táblázat		
A 17 legnagyobb bank piaci részesedése (2011. január)		
	Bank neve	Piaci részesedés
1	Privatbank	12%
2	Ukreximbank	8%
3	Oschadbank	6%
4	Raiffeisen Bank Aval	6%
5	Ukrsibbank	5%
6	Ukrsotsbank	4%
7	Prominvestbank	4%
8	VTB Bank	4%
9	Alfa-Bank	3%
10	OTP Bank	3%
11	Nadra	2%
12	Finance and Credit Bank	2%
13	First Ukr. International Bank	2%
14	Brokbusinessbank	2%
15	Kreditprombank	2%
16	Bank Forum	1%
17	Ukrgazbank	1%
	Összesen	67%

Forrás: Kirchner et al. (2011:43)

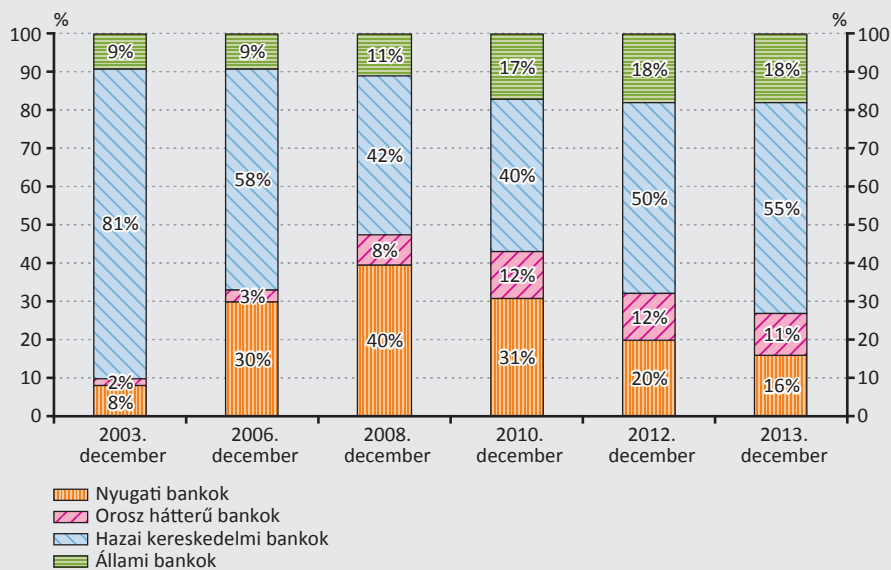
Az elmúlt másfél évtizedben a piacszerkezet változása a bankrendszer tulajdonosi struktúrájához köthető. A 2000-es évek elején a helyi kereskedelmi bankok dominálták a piacot, majd a hitelezési boom beindulásával párhuzamosan a magas hozamot ígérő szektorban megjelentek a nyugati bankok, és a válság éveire már a piac közel 50 százalékát tették ki. A világgazdasági válság az ukrán gazdaságot súlyos recesszióba taszította, a szektor jövedelmezősége látványosan visszaesett (2009-ben a szektor profitabilitását jól mutatja a $-32,5$ százalékos ROE), és a külföldi tulajdonú bankok anyavállalatai megkezdték ukrán kitétségük leépítését. Bár a nyugati bankok mérlegösszehúzódnása a kelet-európai térségben általában is jellemző volt, a kifejezetten kedvezőtlen ukrán makrogazdasági kilátások, a kevésbé hatékony intézményi környezet és a magas belpolitikai kockázat következtében a szigorúbb tőke megfelelési mutatókhoz történő alkalmazkodást megnehezítő kockázatos eszközök leépítése Ukrajnában fokozottabban és nagyobb sebességgel jelentkezett. Mindennek kö-

vetkeztében a külföldi tulajdonú bankok eszközarányos részesedése 2013-ra 27 százalékra süllyedt vissza. Jellemző, hogy amíg 2004 óta az országba beáramló FDI legnagyobb hányada a bankszektorban csapódott le, addig ez a tendencia a válságot követően megfordult (*Raiffeisen Research 2013b*).

A nem rezidens banki szereplők többségével szemben az orosz tulajdonosi háttérrel rendelkező bankok piacépítési stratégiáját eltérő mintázat jellemezte, éppen ezért érdemes külön csoportként kezelni őket. Amíg ugyanis a nyugati anyabankok a fent leírt módon a válság kitörése után elindították a mérlegalkalmazkodást, addig az orosz leánybankok agresszív piacszerzésbe kezdtek és a 2000-es éveket jellemző néhány százalékos részesedésüket 2012-re egészen 12 százalékig növelték. Ezt teheték részben azért is, mert viszonylag későn léptek be a piacra, így a válsághoz kapcsolható veszteségeik is mérsékeltebbek voltak.

2. ábra

Az ukrán bankrendszer tulajdonosi struktúrájának a változása 2003 óta (%)

Forrás: National Bank of Ukraine

A válság utáni periódus legnagyobb nyertesei az állami, illetve a helyi privát bankok. Az állami bankok piaci részesedése egyrészt a csődközelbe került szereplők egy részének államosítása, másrészt pedig a központilag irányított hitelezési, projektfinanszírozási aktivitás felerősítése következtében ugrott meg. Az utóbbira példa az Oshadbank tevékenysége, amely szereplő az állami tulajdonú Naftogas egyik hazai hitelezője. A válságot megelőzően jellemző 9 százalékos piaci hányaduk 2012-re 18

százalékra emelkedett. A helyi kereskedelmi bankok részesedése 2003-ban közel 80 százalékos volt, ez a szám 2008-ra 42 százalékra mérséklődött, majd a válságot követő térnyerés nyomán 2013-ban már ismét 55 százalékos részesedéssel rendelkeztek. A piacszerzés a nyugati bankokétól eltérő stratégiának, vagyis a magasabb kockázatú ügyfelek nagyobb arányú hitelezésének tulajdonítható (Raiffeisen Research 2013a).

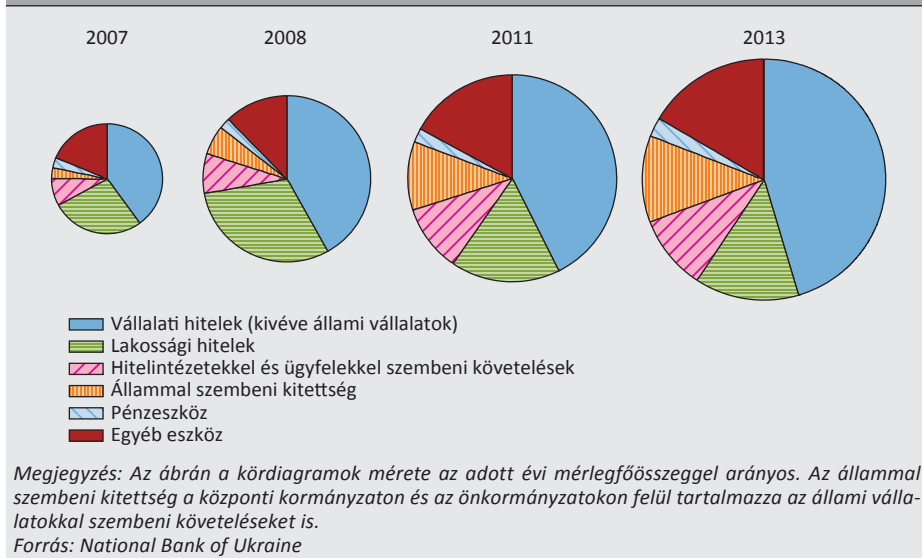
A tulajdonosi struktúrát tekintve az ukrán bankrendszer aktuális állapota a 2000-es évek elején megfigyeltre kezd hasonlítani, vagyis ismét a hazai kereskedelmi bankok dominálják a piacot, igaz az orosz hátterű, valamint az állami bankok szerepvállalása nagyobb, mint 15 évvel korábban volt. Az orosz-ukrán krízis hatására a nyugati szereplők kivonulása felgyorsult, azok az intézmények pedig, amelyek nem tudják értékesíteni ukrán leányukat, jellemzően a profiltisztítást (kizárólag néhány, többnyire nagyvállalati ügyfelekre fókuszáló tevékenység megtartását), valamint aktivitásuk minimalizálását választják (Raiffeisen Research 2013a).

4. Eszközoldal, likviditási helyzet

Az ukrán bankrendszer eszközoldala az utóbbi évtizedben csak kisebb változásokon ment keresztül. Az eszközök között a háztartásoknak és vállalatoknak nyújtott hitelek részaránya a legmagasabb, de megtalálhatóak pénzeszközök, más hitelintézetekkel szembeni követelések, értékpapírok (beleértve az állampapírokat is) és egyéb eszközök is. A hitelek aránya az ezredforduló után a válság kitöréséig folyamatosan növekedett, és 2008-ban meghaladta a 70 százalékot is. Mivel a bankok a hitelek

3. ábra

Az ukrán bankrendszer eszközeinek szerkezete a mérlegfőösszeg arányában

jelentős részét a vállalatok és a háztartások számára nyújtották, ebből következően az államháztartással szembeni kitettségük összességében nem jelentős.

A magánszektorban (a vállalatok és a lakosság számára) nyújtott hitelek állománya 2008-ig évről évre gyorsan növekedett, és a hitelek külföldi devizában, elsősorban dollárban denominált részaránya is magas volt. Ezután a háztartási hitelek állománya nominálisan a korábbi szint kétharmadára csökkent, és ezen belül is a devizahitelek részaránya mérséklődött jelentősen. A vállalati hitelek állománya ugyanakkor – igaz lassuló dinamikával – töretlenül növekedett az utóbbi években is. A vállalati hitelekben belül a devizahitelek részaránya mérséklődött, ugyanakkor nem csökkent a háztartási hiteleknél tapasztalt mértékben.

A devizahitelek részarányának jelentős csökkenéséhez hozzájárult, hogy a devizaforrásokhoz való hozzáférhetőség korlátozottá vált. A devizahitelezés jelentős visszafogása elsősorban a magas deviza forrásigényű vállalatokat érintette kedvezőtlenül. A hitelezés gyors visszaesése után az állomány alacsony szinten ugyan, de stabilizálódott. A vállalati hitelekben belül a KKV-hitelek állománya a válság kezdeti éveiben abszolút értékben és az állományon belüli arány tekintetében is csökkenést mutatott. 2011-ben és 2012-ben a kis és középvállalkozásoknak nyújtott hitelek abszolút értéke nőtt, azonban az összes hitelen belüli arányuk tovább mérséklődött (Kirchner et al. 2011).

A nemteljesítő hitelek részarányát a statisztikai módszertanok különbözősége miatt kétféleképpen számolják. A nemteljesítő hitelek arányát számszerűsítő ukrán módszertan megnehezíti a nemzetközi összehasonlítást. Emiatt az ukrán jegybank elveszít egy fontos adatforrást a bankok hitelportfólió-minőségének nyomon követésére. A bankokat ebben az adatszolgáltatási rendszerben nem ösztönzi semmi, hogy a nemteljesítő hitelek tényleges mértékét jelentsék a felügyelő intézményeknek. A nemteljesítő hitelek ugyanis magasabb veszteségeket okoznak, és így a gyengébb tőkehelyzetű bankok abban érdekeltek, hogy elkerüljék a rossz hiteleikről szóló információ napvilágra kerülését.

Az ukrán nemzeti bank „enyhébb” definíciója alapján az NPL-ráta 2012 végére a 2008-as 3,9 százalékról közel 13 százalékra növekedett. Az IMF „szigorúbb” definíciója azonban közelebb áll a hazánkban szokásos értelmezéshez, így ezek az adatok alkalmasabbak is az összehasonlításra. A nemzetközi szervezetek módszertana alapján számított nemteljesítő hitelek aránya a 2008 eleji 13,2 százalékról 2012-re 40 százalék fölé emelkedett, és a 2013 év végi, 2014 év eleji hirtvnyagyengülés tovább ronthatja a statisztikát.

Összességében a bankrendszer likviditása elfogadhatónak mondható. 2008 óta egyaránt növekedett a likvid eszközök összes eszközhöz és összes betéthez viszonyított aránya. Mindkét esetben a likvid eszközök (számláló) gyorsabb ütemű növekedése

okoza az arányjavulást. Az eszközök és források devizális eltérése a 2012-es éves jelentés alapján nem volt számottevő.

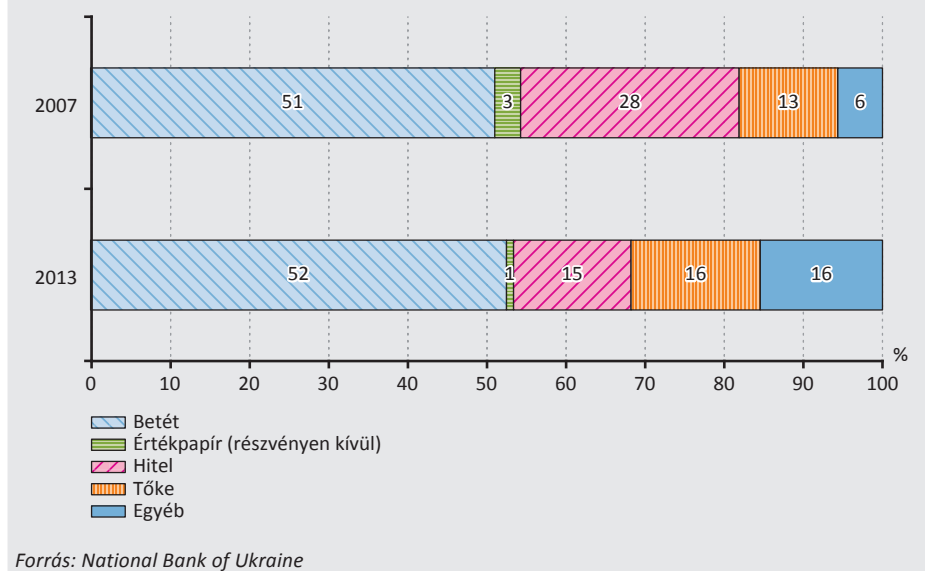
5. Forrásszerkezet és szolvencia

Az ukrán bankszektor refinanszírozása elsősorban a vállalatok, háztartások és más bankok betétein alapul, szektorszínten az adósságot megtestesítő értékpapírok soha nem játszottak meghatározó szerepet a források szerkezetében (néhány bank kivételével). Az ukrán bankrendszer magas fokú dollarizáltságát mutatja, hogy jelentős, 50 százalék felett alakult a külföldi devizában, főként dollárban denominált betétek aránya mind a vállalati, mind a háztartási szektorban. Ezért alapvetően az instabil makrogazdasági környezet okolható, ugyanis az elmúlt évtizedet jellemző magas és volatilis infláció, valamint az árfolyam többszöri súlyos leértékelődése miatt jelentősen csökkent a hazai fizetőeszközbe vetett bizalom.

2008 szeptemberében, a válság kibontakozásakor súlyos betétkivonás indult mind a hazai, mind a külföldi devizában, de a bankroham a hatodik legnagyobb bank (Prominvestbank) október eleji fizetéképtelenné válása után vált igazán veszélyessé, amelyet aztán fertőzési hatás eredményeként több bank követett. A betétkivonás lejárat szerint a hosszabb lejáratú lekötött betéteket, deviza szerint a hrvnyabetéteket érintette súlyosabban. Sok ügyfél egyszerűen a biztonságos dollárra váltotta át betéteit. A dollárbetétekbe vetett nagyobb bizalmat támasztja alá az is, hogy 2009 februárjától a dollárbetétek állománya már növekedni kezdett, míg a hrvnyabetétek csak egy évvel később értek fordulóponthoz (Kirchner et al. 2011).

4. ábra

Az ukrán bankszektor forrásszerkezete 2007-ben és 2013-ban

A hitelek között rendkívül jelentős szerepe van a külföldi hiteleknek, amelyek 2007-ben az összes forrás ötödét tették ki, 2008 végére majdnem negyedét. Ez az olcsó külföldi forrás is okolható részben – kínálati tényezőként – a devizahitelezés felfutásáért. A 4. ábrán jelzett 15 százalékos fennmaradó részének kisebb részét a bankközi hitelek, nagyobb részét a jegybank által nyújtott hitelek teszi ki. Utóbbi 2008 végén indult jelentős növekedésnek, azóta valamelyest mérséklődött.

A 2008-as bankválság előtt az sajáttőke-arányos nyereségmutató (ROE) valamivel 10 százalékos felett alakult. Ez azonban nem mondható túlságosan magasnak 5–6 százalékos kamatkülönbözet és 6–7 százalékos szuverén kockázati felár mellett. A bankszektor a gyors növekedési szakasz bezuhanása után 2009-ben 30 százalékos tőkearányos veszteséget volt kénytelen elkönyvelni, főleg a nemteljesítő hitelek után. A bankszektor 2012 és 2013 év vége között képes volt gyér, de pozitív nyereséget termelni, amely 2014 első negyedévében újra veszteségbe fordult át.

A tőke megfelelési mutató az utóbbi évek során a válság és veszteségek ellenére is magabiztosan a 10 százalékos szabályozói minimum felett maradt, azonban Ukrajna ékes példája mutatja, hogy a mellette kiépült kockázatok ellen még a magas tőkeszint sem jelent elegendő biztosítékot. Ráadásul a válság előtti években enyhén csökkent a tőkeszint, ugyanis a bankszektor nem volt képes a korábbiaknak megfelelő tőkét betenni az óriási hitel növekedés mellé, vagy másképp fogalmazva, a profitok nem voltak kellően magasak a növekedés finanszírozásához. A válság után a bankok tőke mutatója a különböző intézkedések következtében 18–20 százalékos közelébe tudott emelkedni. A tőke helyzet javulásához egyrészt a jegybanki stressztesztelés eredménye nyomán előírt feltőkésítések járultak hozzá, amelyet részben a tulajdonosok, részben az állam volt kénytelen végrehajtani. Másrészt a jegybank könnyítette a megfelelési kritériumon azzal, hogy az alárendelt kölcsöntőkét is beszámította az alapvető tőkébe. Ennek legnagyobb előnye az, hogy alárendelt kölcsöntőkét külföldi devizában is ki lehet bocsátani, így a tulajdonos nem szembesül árfolyamkockázattal.

Felhasznált irodalom

HVG (2014): *OTP-fiókokat is érint az ukrán válság. Szeptember 11.* Elérhető: http://hvg.hu/gazdasag/20140911_OTPfiokokat_is_erint_az_ukran_valsg/ Letöltve: 2015. április 16.

Kirchner, R. – Giucci, R. – de La Rubia, C.,– Kravchuk, V. (2011): *The Banking Sector in Ukraine: Past Developments and Future Challenges.* German Advisory Group and Institute for Economic Research and Policy Consulting, *Policy Paper Series*, PP/02/2011, Berlin/Kiev, 2011. március.

Nagpal, S. (2009): *Ukraine's government takes over three troubled banks*, 2009. november 6. Elérhető: <http://www.topnews.in/ukraines-government-takes-over-three-troubled-banks-2176475> Letöltve: 2015. április 16.

OTP (2014): OTP Bank Nyrt.: *Féléves jelentés: 2014. első féléves eredmény*. Budapest, 2014. augusztus 15.

Raiffeisen Research (2013a): *Ukraine Banking sector report: Down the rocky road, with no paradise in sight*. Február 12.

Raiffeisen Research (2013b): *CEE Banking Sector Report: Commitment will be rewarded*. Május.

Sochan, P. (1996): *The Banking System in Ukraine*. CASE Network Studies and Analyses No. 65.

Melléklet

Az ukrán bankrendszer főbb mutatói 2002–2013 (%)					
	2002	2004	2007	2010	2013
Likviditás					
Likvid eszközök/összes betét*	–	27,8	22,8	44,1	39,5
Magánszektornak nyújtott hitelek					
Hitel/eszközállomány	56,3	58,1	66	61,1	59,1
NPL*,** az összes hitel arányában		58	48,1	15,3	12,9
Deviza kockázat					
FX hitelek / magánszektor hitelállománya	–	–	44,7	40,5	31,8
Források					
Betét/összes forrás	61,8	64	50,9	42,7	52,3
Szolvencia					
Tőke/RWA*	–	15	13,9	20,8	18,3
ROE*	7,97	10,4	10,5	–9,7	0,8
<i>Megjegyzés: * 2004 helyett 2005-ös adat, ** teljes hitelállományra Forrás: National Bank of Ukraine</i>					